

Onstran kaznovanja – primerjalni vidik (reševanja) problemov kriminalitete in njenega nadzorovanja v Evropi: 13. letna konferenca Evropskega kriminološkega združenja

V zadnjem desetletju je bilo mogoče najti v kriminološki literaturi številne razprave o zatonu socioloških teorij o kriminaliteti in o njeni povzročitvi ter vedno strožji kriminalitetni politiki v Evropi in širše. Kriminologi so uporabljali izraz 'kaznovalni obrat' (orig. 'punitive turn'), saj se je vsaj navzven zdelo, da je prevladalo splošno sprejeto prepričanje o potrebi po strožjem nadzoru kriminalitete in povečanju zapornih kazni. Tako smo lahko spremljali porast punitivnosti kot nekakšen nepovraten proces politizacije omejevanja kriminalitete in kazenskega pravosodja v številnih evropskih državah. Sčasoma se je izkazalo, da položaj punitivnosti povsod po Evropi ni tako zelo resen in da črnoglede napovedi ter politika strožjega kaznovanja v vseh državah niso prevladale. Predstavniki Evropskega kriminološkega združenja (European Society of Criminology – ESC) so se zavedajoč dogajanja v Evropi in morebitnih razsežnosti prevlade politike strožjega kaznovanja odločili, da bo osrednja tema 13. ESC konference v Budimpešti pogled onstran kaznovanja. Poudarili naj bi razumski pristop in reševanje problemov kriminalitete, še posebej njenega nadzorovanja, ki nikakor ne bi smelo zaiti izven okvirjev humanega in človekovim pravicam podrejenega ravnanja. Cilj konference je bil iskati dejavnike, ki vplivajo na trende omejevanja kriminalitete in mehanizme za oblikovanje kriminalitetne politike v državah po Evropi.

Pravna fakulteta v Budimpešti je bila od 4. do 7. septembra 2013 središče srečanj in razprav skoraj 1.000 ljudi, predanih raziskovanju na področju kriminologije z vseh celin. Predstavniki Evropskega kriminološkega združenja so izpostavili dve pozitivni usmeritvi, in sicer globalizacijo kriminologije v Evropi ter uspešno vzpostavitev mostu preko vrzeli med vzhodno in zahodno Evropo.

Aktualne teme in vprašanja so obravnavali referati plenarnih predavanj. Profesor Gerben Bruinsma je opozoril na pomembnost zaupanja v kazensko-pravni sistem in se dotaknil vprašanja njegovega ustreznega raziskovanja. Predlagal je iskanje možnosti za lažje empirično testiranje teorij o zaupanju v sistem kazenskega pravosodja, ki vključujejo tudi proučevanje vplivov novih tehnologij na vedenje državljanov, saj jih ljudje praviloma dojemamo kot grožnjo naši svobodi in človekovim pravicam, še posebej v državah, kjer jih 'demokratski sistem' ne zagotavlja. Prav kriminologi lahko uporabijo podatke, zbrane z uporabo sodobnih tehnologij, kot vir za študije o zaupanju v sistem kazenskega pravosodja. Podatki pokažejo jasno sliko o naklonjenosti ali nezaupanju ljudi v sistem, prav

tako njegove prednosti in slabosti. Danes je mogoče objave na družabnih omrežjih (Facebook in Twitter) ali pošiljanje kratkih sporočil po mobilnem telefonu 'zbrati' in raziskati kot vir podatkov za študije o dejanski podpori ali kritiki kazensko-pravnega sistema. Bruinsma trdi, da lahko kriminologi danes bolje kot kadar koli prej proučujemo, če in kako državljani pomagajo policiji pri reševanju problemov kriminalitete (npr. bombni napad v Bostonu).

Profesor David Garland je govoril o kulturah nadzorovanja in kaznovanja, ki so bile ena od številnih oblik omejevanja kriminalitete ob koncu 20. stoletja. Kljub številnim kritikam so nas omenjene kulture naučile veliko o družbenih silah, ki si prizadevajo povečati nadzor družbe in njeno kaznovanje, zato z argumenti nekoliko podpre kulturo in metode kaznovanja, ki pa nikakor ne smejo biti zlorabljene in privedene do skrajnosti. Uporaba kaznovanja mora biti vedno sorazmerna s storjenim deliktom. Poleg uravnoveženosti preventive in represije je treba več energije usmeriti v odkrivanje t. i. 'večjega kriminala', ki ga je težje odkrivati in procesirati. Žal organi pregona marsikje v Evropi za odkrivanje primerov velikega kriminala še do nedavnega niso bili dovolj usposobljeni.

Profesor Mike Hough je predstavil ugotovitve študije o zaupanju, legitimnosti in podrejanju zakonom v Evropi. Izveden test teorije postopkovne pravičnosti je pokazal, da ta ponuja dober vpogled v to, kako institucije kazenskega pravosodja z lastnim ravnanjem najbolje zagotavljajo spoštovanje in sodelovanje javnosti. Samo poštenost in spoštljiv odnos do javnosti zagotavljata zaupanje v policijo in sodišča, spodbujata institucionalno legitimnost in s tem zagotavljata sodelovanje javnosti in upoštevanje zakonov. Zadnje bi morali pri svojem delu upoštevati policisti in tudi drugi predstavniki organov formalnega družbenega nadzorstva.

Profesorica Susanne Karstedt je opomnila, kako pomembne so bile vrednote pri varovanju človekovih pravic v procesu oblikovanja kazenske politike v državah Evrope, ki je postala območje normativne moči, zaznamovano s kulturami nadzorovanja in kaznovalne politike. Kljub zgledovanju po ter prenosu kriminalitetnih in kaznovalnih politik med državami v tem prostoru so nastale ogromne razlike med kaznovalnimi politikami, zapornimi kaznimi in razmerami v zaporih. V večkulturni analizi evropskega prostora in konteksta je bilo kreiranje 'evropskega načina pravičnosti' in njena dejanska normativna moč osrednja tema razprave.

Profesorica Klára Kerezsi se je dotaknila kriminalitete na Madžarskem in z njo povezanih izzivov. Kerezsijeva opozarja, da državljani zmotno verjamejo, da kriminaliteta narašča, medtem ko uradne statistike in študije strokovnjakov kažejo nasprotno sliko. Zaznana velika stopnja zaskrbljenosti javnosti zaradi 'porasta' kriminalitete je bila ustvarjena s pretiranimi in poenostavljenimi interpretacijami spreminjajoče se stopnje kriminalitete v zadnjih treh desetletjih. Da do tega ne bi več prihajalo, morajo strokovnjaki ter oblikovalci kriminalitetnih in kaznovanih politik pri njihovem kreiranju upoštevati kulturne, socialne in zgodovinske dejavnike ter tudi dogajanje v družbi. Le tako lahko zagotovijo razvoj učinkovitih politik za preprečevanje in nadzor kriminalitete.

Profesor Hans-Jürgen Kerner je razpravljal o razmerju med kriminaliteto, kriminologijo in kriminalitetno politiko. Pri tem se je oprl na Sutherlandov zapis, da je 'kriminologija telo znanja o družbenem pojavu kriminalitete', kar vključuje informacije, povezane z naravo in obsegom kriminalitete, politike, ki se uporabljajo pri obravnavi kaznivih dejanj in storilce kaznivih dejanj, kreiranje in izvajanje ter spreminjanje zakonov zaradi odzivov družbe na kriminaliteto. Sutherland je celoten proces opredelil kot enotno zaporedje interakcij, ki ga pri kreiranju kaznovanih politik opazimo še danes, le da odzivi družbe na pojav kriminalitete niso več tako jasno izraženi ali upoštevani pri kreiranju politik. Žal se je v zadnjem desetletju (kazensko) pravo vedno pogosteje uporabljalo kot orodje/orožje za vzpostavljanje in ohranjanje (politične) moči na eni strani ter (kazenska) zakonodaja kot sredstvo za omejevanje (politične, izvršilne in pravosodne) moči, zlasti zlorabe položaja, na drugi strani. Vidik kriminalitete kot konstrukta in zločina kot škode ali vedenja, ki povzroča škodo, v vsakdanjem prostoru ne moreta biti popolnoma ločena drug od drugega. Cilj znanstvenega pristopa je zato preučiti, razumeti ali razložiti celoten spekter vplivov na posledice človeškega deviantnega vedenja in institucionalno vgrajenih kršitev. Vrstni red kreiranja kriminalitetnih in kaznovanih politik bi moral v demokratičnih državah in tudi drugih potekati po naravnem vrstnem redu od kaznivih ravnanj do kazenske politike in potem kriminologije. Pri tem je treba upoštevati področja, kot so spolni delikti, terorizem, družbeni nemiri in protesti, kjer kriminologija lahko z empiričnimi študijami prispeva k omejenim in racionalno nadzorovanim procesom kreiranja politik nadzorovanja in kaznovanja.

Profesor Miklós Lévy je razpravljal o kriminologiji na Madžarskem in razvoju kriminalitetne politike od sprememb v političnem režimu leta 1989–1990. Pregled kaznovane politike in prakse v državi pokaže, da v zadnjih 20 letih vladni predstavniki in raziskovalci zaznavajo zmanjšanje stopnje zaprtih oseb na eni strani ter porast stopnje kriminalitete oziroma njene stagnacije v zadnjem obdobju. Profesor Lévy

je poudaril, da je bila nižja stopnja inkarceracije prednostna naloga vlade na začetku devetdesetih let prejšnjega stoletja in ostaja tudi danes, kljub zmanjšanju števila zaprtih oseb na Madžarskem. To potrjuje profesorjevo domnevo, da narava političnega režima in vladni sistem v osnovi določata značilnosti kazenske politike v državi. Zadnji dogodki na področju kaznovane politike na Madžarskem kažejo na to, da je postal odziv na kriminaliteto politično vprašanje, kar se odraža tudi v sprejetju novega kazenskega zakonika.

Odnos med kriminaliteto, kriminologijo in kriminalitetno politiko kot 'evergreen' ali pozabljeno področje je bila tema predavanja profesorice Irene Rzeplińskiej. Vprašanje, ki ga je postavila, je bilo 'Kako se danes spreminja slika kriminalitete?'. Zanimalo jo je, kako se pojavi kriminalizacije in dekriminalizacije nadaljujejo, ko v evropskem prostoru opazamo trend upadanja prijavljenih kaznivih dejanj, obenem pa vemo, da se pojavlja vedno več kriminalitete v virtualnem prostoru svetovnega spleta. Profesorica Rzeplińska je poudarila, da politizacija problema kriminalitete ni nov pojav. Obstajal je že v času komunističnega režima kot vedno prisoten element političnih dokumentov ter naloga oblasti in obstaja tudi danes v demokratičnih sistemih kot naloga vladajočega razreda ter predmet političnega boja za populistično noto, česar prej ni bilo. Čeprav se sodobne demokratične družbe odzivajo na kriminaliteto s kazenskimi sankcijami odvzema prostosti, omejitvami prostosti in globami, je v postkomunističnih državah Evropske unije stopnja inkarceracije še vedno zelo visoka. Kriminalitetna politika je še vedno represivna, čeprav se je stopnja kriminalitete zmanjšala in je enaka evropskemu povprečju. Profesorica Rzeplińska vidi kot pomembne naloge kriminologov: opazovanje kriminalitete in trenutnih sprememb v njeni strukturi in dinamiki ter napovedovanje sprememb; preiskovanje vzročnih dejavnikov kriminalitete v sodobnih družbah; proučevanje novih vrst storilcev; analize učinkovitosti kazenskopravnega sistema; usposabljanje strokovnjakov z zanesljivim znanjem in poznavanjem stanja kriminalitete ter metod odzivanja na kriminaliteto in posledic različnih političnih odločitev, povezanih s kriminaliteto; iskanje ukrepov za preprečevanje kriminalitete. Kriminologijo opisujejo tudi kot 'berglo' kriminalitetne in kaznovane politike, ki dejansko povezuje kriminaliteto, kriminologijo in politiko.

Dr. Sapfo Xenakis je govoril o manjkajoči ravni analize pri študijah o punitivnosti. Poudaril je, da so kriminološke raziskave o punitivnosti držav navadno osredotočene na posamezna lokalna in nacionalna okolja ali na mednarodno primerjavo nacionalnih trendov. Medtem ko sta oba pristopa prispevala pomemben vpogled v razumevanje ravni in vzorcev kaznovane naravnosti v različnih jurisdikcijah in regijah po svetu, je bilo razmeroma malo pozornosti namenjene

proučevanju načinov, na katere lahko mednarodno okolje omeji vpliv na kaznovane politike in prakse na nacionalni ravni, kar je pomemben dejavnik za kriminološko razumevanje ravni punitivnosti države.

Kljub spremembam v političnih in raziskovalnih programih je interes za proučevanje starih in novih oblik transnacionalne organizirane kriminalitete, zato se je dr. Damián Zaitch dotaknil problema raziskovanja tega, še posebej z vidika uporabe ustreznih podatkov in metod. Čeprav je število raziskav transnacionalne organizirane kriminalitete v zadnjih 25 letih konstantno naraščalo, empirično raziskovanje te oblike kriminalitete, ki je pogosto skrita, neprijemljiva in izmuzljiva ter nevarna, še vedno predstavlja izziv za raziskovalce. Zaitch predlaga inovativne strategije mladih raziskovalcev kot protitež do sedaj prevladujočim metodam raziskovalnih novinarjev, strokovnjakov kazenskega pregona in 'poročil pisateljev'.

Dr. Aleš Završnik se je dotaknil problema nadziranja pod vladavino prava in pravil finančnih trgov, ki je nastal z razmahom tehničnih oblik nadziranja, z razvojem mikroelektronike, podatkovnih baz in računalniških omrežij, ki so naenkrat povečali nadzor nad posameznikovim vsakdanjim življenjem. Sprožili so val študij nadziranja, katerih glavna skrb je bil digitaliziran nadzor, ki omogoča agencijam zbiranje in učinkovito organizacijo podatkov za ustvarjanje občutljivih podatkovnih zbirk osebnih podatkov in uporabo orodij za iskanje podatkov (npr. data mining) in napovedovanje dogodkov, kot je kriminaliteta (npr. predictive software). Vse to je privedlo do legitimno izražene zaskrbljenosti glede sistematičnega spodkopavanja pravne države, pri čemer pa so finančni trgi in pravila njihovega urejanja ostala izpuščena – neregulirana. Tako so se socialne, politične in gospodarske neenakosti le še okrepile v škodo socialne enakosti, pravičnosti in socialne kohezije. Dr. Završnik se je osredotočil na sodobni družbeno-gospodarski razvoj v srednji in vzhodni Evropi, za katerega je značilen razvoj sorazmernega in zakonitega nadziranja, ki pa se ni mogel izogniti negativnim vplivom. Tako so se poleg razvoja vladavine prava in sprejemanja zakonodaje, ki ureja dostop do informacij javnega značaja, pojavili tudi sistematično spodkopavanje sposobnosti države za implementacijo pravne države, neuspele posodobitve kazenskopravnega sistema ter vzpostavitev stabilnih agencij za regulacijo trga, kar je vodilo v erozijo zaupanja javnosti v kazenskopравни sistem ter delujočo vladavino prava. Kriminologi v zadnjem obdobju opažajo nenavaden pojav, ki vodi do nerazumljive solidarnosti podrejenih do bogatašev. Kanduč (2013) pojav enači s posledico ekonomske propagande, ki vključuje čaščenje bogatašev zaradi njihove dobrotelčnosti, ki pravzaprav blaži rane, ki jih povzročajo prav oni. Ker ima bogati sloj na svoji strani tudi (pravno) državo, tovrstno početje vodi v začaran krog.

Problem povečanja punitivnosti in vedno bolj strožjih kriminalitetnih politik v državah Evrope in drugje, ki je opazen kot nepovraten proces politizacije omejevanja kriminalitete in kazenskega pravosodja, so poskusili rešiti z bolj razumskim pristopom. Predstavniki ESC poudarjajo, da reševanje problemov kriminalitete, še posebej njenega nadziranja, nikakor ne sme zaiti izven okvirjev humanega in človekovim pravicam podrejenega ravnanja. Pogled onstran kaznovanja s ciljem poiskati dejavnike, ki vplivajo na trende omejevanja kriminalitete ter mehanizme za oblikovanje kriminalitetne politike, je razkril naslednje:

– možnosti za lažje empirično testiranje teorij o zaupanju v sistem kazenskega pravosodja vključujejo tudi proučevanje vplivov novih tehnologij na vedenje državljanov, ki predstavljajo kriminologom vir za študije o zaupanju, saj podatki pokažejo jasno sliko o naklonjenosti ali nezaupanju ljudi v sistem;

– objave na socialnih omrežjih (Facebook in Twitter) ali pošiljanje kratkih sporočil po mobilnem telefonu so drugi vir podatkov za študije (kriminologov) o dejanski podpori ali kritiki kazenskopravnega sistema ter pripravljenosti pomagati policiji;

– zgodovina razvoja in spreminjanje kultur nadziranja in kaznovanja sta nas naučila, da je nadziranje in kaznovanje potrebno utemeljevati s preverjenimi podatki in z argumenti, ki pa nikakor ne smejo biti zlorabljeni in privedeni do skrajnosti, saj mora biti uporaba kaznovanja vedno sorazmerna s storjenim dejanjem;

– človekove vrednote so in ostajajo pomemben dejavnik pri varovanju človekovih pravic v procesu oblikovanja kazenske politike tudi v Evropi, ki je postala območje normativne moči, zaznamovane s kulturami nadziranja ter kaznovane politike, zato se poraja vprašanje kreiranja evropskega načina pravičnosti ter njene dejanske moči;

– v razmerju med kriminaliteto, kriminologijo in kriminalitetno politiko bi moral potekati proces kreiranja kriminalitetnih in kaznovanih politik po naravnem vrstnem redu od kaznivih ravnanj do kazenske politike in potem kriminologije, pri čemer je treba bolj upoštevati predloge kriminologije, ki z empiričnimi študijami prispeva k omejenim in racionalno nadzorovanim procesom kreiranja politik nadziranja in kaznovanja.

V dobi globalizacije in nenehnega razvoja tudi znanost deluje vedno bolj pod vplivom tržno-ekonomskih načel, pri čemer kriminologija ni nobena izjema. Tudi kriminologi poskušajo danes zagovarjati svoje delo s sklicevanjem na učinkovitost in uporabljivost. Kot je letos aprila na nacionalni kriminološki konferenci poudaril Flander (2013), se sodobna

kriminologija deli na tri temeljne smeri: »demokratska kriminologija, ki se nanaša na demokracijo, pravno državo in človekove pravice; kriminološka doktrina zakona in reda, ki vključuje neoliberalne/neokonservativne mutacije demokratske kriminologije – red, zakon, nadzor, varnost, kazeni; ter znanost o kriminaliteti, ki obsega aplikacijo naravoslovnih metod; pozitivistično-tehnicistične pristope«. Ne glede na delitve in smeri razvoja pomembne naloge kriminologov sodobne kriminologije ostajajo: opazovanje kriminalitete in trenutnih sprememb v njeni strukturi in dinamiki ter napovedovanje sprememb; preiskovanje vzročnih dejavnikov kriminalitete v sodobnih družbah; proučevanje novih vrst storilcev; analize učinkovitosti kazenskopravnega sistema; usposabljanje strokovnjakov z zanesljivim znanjem in poznavanjem stanja kriminalitete ter metod odzivanja na kriminaliteto in posledic različnih političnih odločitev, povezanih s kriminaliteto; iskanje ukrepov za preprečevanje kriminalitete. Samo tak, ciljno usmerjen in jasno določen pristop vodi kriminologijo k uspešnemu reševanju problemov kriminalitete in nje-nega nadzorovanja v Evropi.

Gorazd Meško in Katja Eman

Uporabljeni viri

- Flander, B. (2013). *Kriza (kriminološke) refleksije?* Pridobljeno na <http://www.fvv.uni-mb.si/nkk2013/povzetki.html#flander>
- Kanduč, Z. (2013). *Družbeno nadzorstvo in razredni boj.* Pridobljeno na <http://www.fvv.uni-mb.si/nkk2013/povzetki.html#kanduc>